

Гео Милев

Отворено писмо до г. Борис
Вазов

Г-н Вазов,

Намирам за съвместно да Ви изпратя един екземпляр от току-що излязлата от печат, съставена от мене „Антология на българската литература“.

Вас, като брат и универсален литературен наследник на покойния Иван Вазов, патриарха на българската литература.

Както ще забележите, моята антология обикновен сборник, а критична работа със старание за пълна научна обективност. Надявам се, че ще се съгласите с мястото, което – от гледището на тази научна обективност – давам на Иван Вазов: надявам се също, че ще Ви се хареса и даденият от мене критичен избор из неговото поетическо дело. Моят избор не се съгласява напълно с избора, който е даван от други при подобни случаи. Но аз мисля, че истинският – ценният – облик на Иван Вазов като поет стои не в ония вестникарско-екзалтирани възклицания пред славата на българското оръжие, които покойният поет даде през последното десетилетие на живота си, а в много стихотворения от по-стари години, в които той докосва дълбоките тонове на всечовешки чувства; стихотворенията, в които се чува викът на човечност и човешка съвест; честните стихотворения на Вазова: Поет вдъхновение, първото значително стихотворение на Вазова, с дълбоката погнуса от опорочения тутакси след Освобождението обществен Живот у нас; Една муза в траур, дълбоката изповед на емигранта Вазов (Одеса, 1888), който достига (веднъж само през целия си живот) до великото свръхнапрежение на злобата – „пъклената сила, що всичко у нас е угасила“, защото:

Видях в кал светите мои идеали,
знамената честни – оплюти парцали,
с които търгува мръсната лъжа...
Видях я аз нея в царска багреница,
честността в окови, правдата в тъмница,
видях аз на злото стихийната мощ,
видях му и наглий триумф, тържеството;
изгубих аз вяра в Бога и в доброто –
и наста в душа ми безконечна нощ.

Или и онази хубава вариация на „Ековете“ – Екът на лъкатнишките канари, пред които поетът

изповядва кървавата болка на своята съвест:

Срама на трон видях...
И отчаян вопие към канарите:

О, камък, дай ми твоята мъртвешка
коравост – да не чувствавам поне!

Или най-сетне и знаменитото по своя бунтовен размах и твърде популярното Не се гаси туй, що не гасне, в което грее великата вяра на човечеството във всяка преследвана истина – преследвана, защото е истина:

Тирани, все се морите!
Не се гаси туй, що не гасне!
Лучата, що вий днес гасите,
тя на вулкан ще да порасне.

Във мрачен гроб хвърлете нея –
тя повеч блясък ще да пръсне,
убийте я във Прометея,
тя във Волтера ще възкръсне.

И ако слънцето изчезне
от тия небеса приветни,
то някой в ада ще да влезне,
главня да вземе да ни светне!

Тъкмо тия стихотворения са и най-хубавото нещо в цялото Вазово дело, защото в тях поетът достига най-високата точка на чувство, мисъл и формална завършеност. В тях достига своето най-голямо възвишаване като човек и поет. Те – тия само стихотворения – са достатъчни да му осигурят безсмъртието на голям поет, при това – народен поет, защото: какво по-ценно за народа от ония велики идеали, които поетът хвърля чрез тях в недрата на неговата – народната – душа: доброто, любовта, честността, свободата!

И в тия именно стихотворения стои голямото „възпитателно значение“ на Вазова, за което много пъти се е говорило. Ний, помладите поколения, сме възпитани в техния идеализъм на честност, истина и свобода; още от гимназията, когато четяхме

христоматията на Мишев и Костов, дълбоко у нас е запалена вярата, че не се гаси туй, що не гасне; още от гимназията ний сме се научили да кипим в благороден гняв, когато видим „в кал светите идеали, а знамената честни – оплюти парцали, с които търгува мръсната лъжа“; когато видим „честността в окови, правдата – в тъмница“; още от гимназията ний се научихме да се гаврим с мъдростта на подлещите, която ни съветва да не ритаме тръна боси, да не се борим с големците, а да им ставаме мост, защото – „преклонената главичка остра сабя не сече“; още от гимназията ний знаехме, че:

царете, тълпата, мръсните тирани,
да могат задуши гордото съзнание,
гласа, който вика, мисълта, що грей,
истината вечна, що вечно живей –
измислиха всякой по една секира,
да уморят всичко, дето не умира!

Още от гимназията ний възприехме съзнанието на Левски:
че сълзите чисти, че вдовишкий плач,
че потът почтений на простий орач,
че богатата дума, че правото дело,
че светата правда, изказана смело,
че ръката братска, без гордост, без вик
подадена скришом на някой клетник –
са много по-мили на Господа вишни...

Още от гимназията нашето поколение бе сепнато в своето линеене, стреснато от напомнянето на поета, че след нас „потомство иде цяло“, на което трябва да завещаем... какво? Поне един голям идеал – си отговаряхме ний... още от гимназията...

Да се изтъкне това голямо „възпитателно значение“ на честните Вазови стихотворения – това беше една от целите на моя избор. Мисля, че по този начин – чрез тоя избор – съм дал възможност да изпъкне Вазов във всичкото си значение на „народен поет“ – „народен“ в пълния и широк смисъл на тази дума. Защото според мене, както съм казал и друг път, Иван Вазов не е поет на онова властващо днес съсловие, наречено българска буржоазия, което – въпреки малобройността си – иска да узурпира патента да представлява българския народ в неговата расова целокупност –

не; защото Вазов беше нещо много повече: последният представител на отдавна изчезналата вече честна генерация на Българското възраждане, която започва с Паисия, преминава през Раковски, дядо Славейков, Ботев, Левски и много други – и завършва именно с Вазов. И като такъв Вазов сгрехи тъкмо там, дето се опита да се откъсне от своята генерация – генерацията на Възраждането – и да се приспособи към чуждия нему дух на новите опошлени поколения, които проиграха идеалите на Възраждането – духовно, и политическо – още на другия ден след Освобождението, още в 1879 година. Оттам и честните тонове във Вазовата поезия. Тя ни свързва нас, народната интелигенция, с далечните, затрупани с толкова много обществена поквара източници на здравето, честното чувство у нашия народ. Оттам и самото значение на Вазов като „народен поет“.

Разбира се, в моя антологичен избор не можеха да влязат всички честни стихотворения на поета. А такива има още много, не само тия, които съм сложил аз в стоящата пред Вас антология. Ако някога бъда щастлив да реализирам едно отдавнашно мое намерение (а за това ще ми бъде необходимо Вашето разрешение като наследник на Вазовото литературно дело), именно – да дам една книга „Избрани стихотворения от Иван Вазов“, там – при размерите на един по-широк избор – ще мога да включа по мярката на моето разбиране и моя вкус и ония стихотворения, които не влизат в днешния мой антологичен избор. Там в една книга „Избрани стихотворения от Иван Вазов“ бих сложил Вазовите сатири и почти всички парчета от „Епопея на забравените“, бих сложил и много стихотворения от различните сборки на поета – всички, в които бие за слуха на съвременниците честното сърце на последния от генерацията на Възраждането („Новонагласена гусла“, „Линее нашто поколение“, „Тръносливката“, „Елате ни вижте“, „Трудът“, „Нивата“, „Защото си поет“, „Чест, правда и свобода“, „Любов трябва“ и много други). Ако у Вазова има елементи, които биха спасили неговото поетическо дело за новите поколения, тия елементи стоят в изброените горе стихотворения: елементите на скромните, но велики идеали, които сам поетът формулира на едно място: дълг, труд, любов, чест; и на друго място: чест, правда и свобода; и на трето място: правда, истина и честност.

Ето идеали – нали? – които заслужават да бъдат гръмка пропагандирани и в стихове, и в проза, навред – особено днес, когато отровата на демагогия, корист и лъжепатриотизъм, безогледно изливана в обществения организъм от ония дръзки родоотстъпници, които узурпираха още на другия ден след Освобождението, още в 1879 година, правото да разполагат със съдбините на народа, същия народ, чиито доблестни синове и апостоли (от Раковски до Ботев, от Левски до Каблешков), те или техните бащи заедно с турските заптиета приковаваха на позорния стълб – когато тази отрова днес се разлива широко из всички жили на народното тяло; когато честният девиз на старите генерации: „служене роду си“ – е всецяло затулен от фарисейската лъжа на шепа стръвни егоисти, които под сянката на гора щикове и планина закони безнаказано труфят низката си природа с маската на чест, ред и отечествоспасение; когато най-сетне дори и интелигенцията, колкото и оскъдна да е нейната интелигентност – „златната младеж“, от която народът очаква топлината на идеалите, – е позорно деградирана до стъпалото на продажна шпицкоманда...

Ето епоха – нашата, която пищи от липса на тия идеали на миналото: чест, правда, свобода – последен изразител на които е народният поет Иван Вазов, Вашият брат. Нека разпалваме жаждата за тия идеали.

Чест – Правда – Свобода!

Идеали на миналото?

– Да.

Особено днес: когато със закон се иска от всекиго да продаде своята ЧЕСТ – и защо? За най-мизерното нещо на тоя свят – за късче хляб – да продаде честта си, като се откаже от своето хубаво убеждение, от вярата си в хубавото, от надеждата за едно хубаво бъдеще; особено днес: когато със закон се заличава всяка ПРАВДА в това нещастно царство България, дето аз и още тричетири милиона хора като мене са заставени да гладуват, за да могат да блаженстват сред леност и излишества шъпа мизерни души, които биха били излишна тежест дори и за невинната земна пръст; особено днес; когато със закон се запрещава всяко желание и мисъл за СВОБОДА, когато със закон – фамозния Закон за защита на държавата – се преследва всеки, който не се чувства свободен под бремето на днешния непоносим живот, цял

настръхнал от постоянната тревога на конспирации, арести, убийства...

Чест, Правда, Свобода – днес? Днес, когато
има само една истина: че
преклонената главичка
остра сабя не сече;

когато са „в кал светите идеали, а знамената честни – оплюти парцали, с които търгува мръсната лъжа“, когато „честността е в окови, а правдата – в тъмница“; когато най-сетне, уважаеми г. Борис Вазов, виждаме илюстрирани силните думи на Вашия брат, силните думи на народния поет Вазов, ония думи за „царете, тълпата, мръсните тирани“, които

да могат задуши гордото съзнание
гласа, който вика, мисълта, що грей,
истината вечна, що вечно живеј –
измислиха всекој по една секира –
днешните управници на България измислиха
чудовищния Закон за „защита на държавата“ –
за да уморят всичко, дете не умира!

Извинете, г. Борис Вазов, в тоя миг, когато пиша това, аз не забравям, че Вий сте подпредседател на едно „народно представителство“, което гласува тоя чудовищен Закон „за защита на държавата“, който ми заповядва да мълча и да не мисля, дори да не мисля, че този закон не съдържа никаква правда (о, правда!), а е само една страшна угроза и терор над всяка глава, що мисли и – обича да мисли... „Над всяка непреклонна глава“ – ще побързате да ме поправите Вие със секирата на Вашия „Закон за защита на държавата“ в ръка; и веднага ще добавите най-големия си аргумент: че преклонената главичка остра сабя не сече! Зная, зная това. Но аз не забравям също, че Вие, подпредседателят на Народното събрание, д-р Борис Вазов, сте брат на народния поет Ив. Вазов, който ни научи да презираме тая подла мъдрост на преклонената главичка... А Вие, неговият брат – Вие сега искате да ни я внушите?! Да ни внушите тая подла мъдрост? Да ни принудите подло да се откажем от туй, що мислим и вярваме? Да станем подли пред себе си и пред вас, законодателите? Подли граждани

ли искате да създадете Вие, днес законодател и брат на честния поет Вазов?

Не, г. Борис Вазов, Вие двайсет години ни учихте в училището с честните творения на Вашия брат, поета Иван Вазов – учихте ни на честност, на любов към правдата и свободата и вяра в тяхната истина – едничка истина под това светло небе, възпитахте ни като честни граждани в заветите на Ив. Вазов, а сега искате да се откажем от неговия завет? Да похулим неговите идеали – идеали, завещани на нас, младите поколения, от старото велико поколение на Възраждането?

И това искате от нас Вие, братът на Ив. Вазов?

Не! Твърде дълбоко са враснали в сърцата ни светлите идеали на доброто, истината, честността, правдата и свободата, за да бъдат те изтръгнати оттам; твърде дълбоко е враснала в сърцата ни вярата, не – увереността, че „не се гаси туй, що не гасне“. Ние знаем това. Целият български народ, който почита Иван Вазов като народен поет, знае това.

Тогава по-добре заличете за народа великата проповед на народния поет Ив. Вазов, а не продължавайте да го държите в христоматиите като възпитател на подрастващите поколения, защото и те ще научат като нас и всички: че само

едната светлина е вечна –
светлината на мисълта и на „всичко, дето не
умира“.

Г. Борис Вазов, аз говоря за Вашия брат и за неговите велики завети, посадени в душата на цял народ:

Тирани, всуе се морите!
Не се гаси туй, що не гасне!

Тая проповед на непреклонната главичка е от Вашия брат; тя попада под ударите на Вашия Закон за защита на държавата. Прочее, убийте Вазова, изгорете неговата поезия – защото тя учи хората да не се продават, а най-малко да продават мисълта си.

Каква ирония на противоречието, нали?

Тук сме на кръстопътя на поезия и... политика – и аз зная какво ще ми възразите: че ЗЗД не ограничава свободата на

мисълта; така стои написано още в конституцията, да. Но примерът е пресен: аз бях арестуван заради една моя поема, в която смятам, че съм сложил една немалка мисъл: отхвърляне на всичко, което тежи върху човека като кървава случайност (съдба), на някакви неизвестни тъмни стихии, събрани в една сляпа фикция, наречена Бог. Аз съм се помъчил да излея в моята поема ужаса на човека пред събитие като това, което съм си избрал за тема, и вярата му във възможността за едно по-друго бъдеще. Но прокурорът завежда дело срещу моята поема – по ЗЗД, чл. 5, – защо? Защото е озаглавена „Септември“. Ако това име е страшен призрак за нечисти съвести, не аз съм виновен за това.

Но ето един случай, пръв в историята на България, единствен може би от времето на средновековната инквизиция, когато властта преследва едно поетично произведение, преследва изобщо мисълта, нещо по-страшно – поетичната мисъл. Но не, аз греша: има такива случаи и в ново време: в царска Русия на Николай I и II. За поезията си бе преследван Пушкин – преследван чрез цензура и интерниране. Но Пушкин си остава велик и безсмъртен поет, а неговите преследвачи, цар и царски министри, си остават заклеймени с петното на най-черното презрение на човечеството, петното на тирани и мракобеси.

Г. Борис Вазов,

Аз исках да споделя с Вас моите мисли по отношение поезията на Вашия брат Ив. Вазов. И казах: неговото значение като голям и важен – „народен“ – поет е според мене в честните тонове на неговата лира, които са вдъхвали на ред поколения досега вехтозаветните, но безсмъртни идеали на човечината. Тия идеали са легнали чрез поезията на Иван Вазов, с която петдесет години наред е била възпитавана българската младеж, дълбоко в народната душа, като съкровище на една благородна традиция. Оня, който чрез закони и насилие иска да изкорени тази традиция, за да бъде последователен, би трябвало преди всичко да унищожи Вазова като поет – като народен поет. Уви, безполезен труд. Не се гаси великото и светлото, посяно от един поет, когото цял народ тачи като свой, народен поет, поет, който е проникнал и в последната колиба, навред, дето се говори български език.

За Вас е чест по-голяма от всичко, че сте брат на тоя поет.

И аз недоумявам, че между ония, които се опълчват днес против идеалите, проповядвани от Иван Вазов – стоите и Вие, неговият брат.

Аз исках да Ви напиша пет реда, но неволно написах петстотин. А има още много да се говори около поезията на Ив. Вазов тук, на тая почва, дето поезията се смесва с политиката и става живот. Вие може би не сте съгласен с такова вмесване на поезията в живота? Може би и Вие ще кажете на поета:

Мълчи, потай се величаво,
задушвай скръб и гняв жесток –
тресе ли се от плач страната,
сълзи речат ли със кръвта;
неправда, зло ли тук върлува –
мълчи, оставай си в покой.
От всичко, дето нас вълнува,
далеко и високо стой.
От жизнените битки бягай –
това да ти е свят завет –
на удари се не излагай,
защото си поет.
– На твоята дарба правим чест;
но убеждение – криво, право –
не трябва ти да имаш днес –
защото си поет!

Но Вашият брат Иван Вазов остави на българските поети, които идват след него, и този завет: да не слушат такива съвети, защото поезията не е делиричен трепет на аскети, защото мястото на поета не е на Парнас, в полите на музите, а сред кипящата стъгда на живота, посред народа.

Вашият брат ме научи да мисля и говоря така – още от гимназията; аз не бих намерил по-добър израз на уважението ми към неговото име от това искрено признание.

Накрай моля още веднъж да обърнете внимание на идеята ми за издаването на една книга „Избрани стихотворения от Иван Вазов“ и очаквам Вашето благосклонно разрешение като универсален наследник на поетовото дело.

Ваш
Гео Милев

София, 30 януари 1925 г.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Калина Григорова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11391>]